

САҢА ОЛОХ

ХАҢААТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТЭН ТАХСАР

Чурапчы
улуунун хаһыата

№ 48-49
(8797-8798)
СУБУОТА
2002 сый
Муус устар
20 күнэ

Республикада аграрнай реформа бастагы түпмэҕэ түмүктэммитинэн аабылынна. Ол төһө-хачча кэрдиис кэминэн бүтэрин чолчу билбэтэх иһин, бу этилэр уонтан тахса сылга олохтут-дьаһахпыт, үлэбит-хамнаһыт хайдах таах өрө-таннары ытылынна. Ол будулбаныгар өй-санаа букатын чыгха атыннык салалына. Быһата, "советскай кэм" дэнээччиртэн билигин адыс атын дьоммут.

Улуус рынок усулуобуйатыгар хириргэ чааһынай бас билиинэн сайдар суолу туттуу. Онон, төһө да бытарый-дарбыт, биер үчүгэй түмүктээхпит. Ол эбэтэр тыа сиригэр сүүрүн баай-бытыгар-сиргэ-уокка, сүөһүгэ-аска хаһаайыттар баар буоллулар. Маны өссө уобарастаан эттэххэ, көмүс суулуннабына ырааһыран күлүмүсүрү курдук, ким да билбэт рынок сыһыаннаһыларын үлэһээн көрөн, бу мөккүһүгэ сыһа-таба буоллун, бэйэ түс өйүнэн тобулан, эт күөмүкөн түсүһэн, сынтарыйбатах дьон өттө сиңдэлэнэн дьын хаһаайынынан буоллулар.

Биер онук иһинэн Урак-Күөрэ олохтооҕо Николай Турантеев буолар. Кини 1993 сылтан "Бараада" бааһынай хаһаайыстыбатынан регистрацияламмыта. Ити сыл мана Одулунтан көһөн кэлэн олохсуйбута. Тээтээнэбэҕэ, биер бигэ санаалаах.

— Олох нултан саҕалаабытым. Бастаан база туттубутум. Хотон, күрүө-хаһаа. Эмиэ Урак-Күөрэ олохторго ханна да суох бу дьыһа-ута, гараһа, бааныыга сиһиһэ турар тутууну ыппытым. Үгүстөр би-

Бааһынай хаһаайыстыбата ХАҢААЙЫН

лиһигээһигэ дьир сэнээрэлэр, сорох сирдэргэ тутуунулар даҕаны, — диор Николай Лаврентьевич.

Баары этэр. Бийиги хаһаайыстыба бастаан уаа тэриллэрин саҕана сылдьан, үлэтин хамнаһын сирдэтан турардаахпыт. Аан бастаан сэнээрбиллэ, соһуйбуллу, кырдык, бу бааһынай олоһор дьыһа-ута этэ. Кэргэнэ Марина Николаевна үс сыл "Алаас хотуна" хамсааһыныга кыттан, үлөтө, оһута бийирэнэн, мана бу хамсааһын бүтүн республикатааҕы семинара, мһаҕа ытыллы-быттаах.

"Бараадалар" биер тахсы-быт үлэһэрин хайысхата — сүөһүмү тон сымэһэн бучатыы. Искусственной сымэһээһин бу хөрүгэ Урак-Күөрэ күүскэ сайдыбытын аһан, улууска кизгик сэнээрмилэр. Бу, дьэ, Марина Николаевна үлөтө-өһөтө, сыраллаах үлэтин түмүгэ. Кини бийыл техник-осеменаторуна үлэһэбитэ лоп курдук 20 сылын туолан пенсияга тахсар. Онон даҕаны, бааһынай хаһаайыстыбата бу идэҕэ биер кийини үөрэттэрэн, кинини солбуйгара, олохтообут үлэтин салҕата хаалларар быһааннаах.

Урак-күөрэлэр ынаҕы искусственной сымэһээһингэ

кирибиттэ ыраатан, сүөһүлэр төрөлкөйүнэн, хаан уруурбаһыта суоһунан абырамыттар. Маннык төрүөтээх сүөһүмү оннооһор атын сирдэртэн кэпэн атылаһан бараллара үксээбит. Аһардас бу кэлин Одулунтан, Хотторотон, Болууртан, Алабартан, Чурапчы салиһыныттан барыта 50-ча сүөһүмү ыһыттар. Билигин да атыһа суус, тингэһэ баар дэнэ. Мана биери этэн кэһиһхэ. Хаһаайыстыба итинник боруода сүөһүмү үксээтинэн идэтиһэр буолан, эхэ анаан туттары өттө адыс кыра эбит. Оттон үтү быһырын 10 тоннаны туттарбыттарын таһынан, Кырдыаҕастар дьыһаларын күн аһын сиһиһэй үтүнэн, суоратынан хаачыһа олоһор эмиз бу хаһаайыстыба.

Бааһынай бийыл искусственной сымэһээһингэ баатын эбии онгостор, кэнэтиһэр быһааннаах. Ол курдук, иһигэр бэйэтэ лабораториялаах племпуну туттаары олоһоллор. Онон оборудуеминэн булутта кеме эройлалар. Уолсайынан, тутуу өттүгэр быһаан элбэх. Бу кыры участакка дьону олохсугар баҕалаах дьон олоһор 2 дьыһаан кытта ити племпуну тутулуохтаах. Онон анаан 200 дьыһаабыай маһы кэрдэн бэлэмнээн сыһаараллар. Николай

Лаврентьевич бу күнүгэ ол туттар сыртта. Онон даҕаны, кинини дьыһагар-уотугар түбөһэ тутар уустуктардааҕа.

Ити дьону олохсугар баа киниһэ бүтүн эрэ кирибит санаа буолбатах эбит. Кэпсэтиибит тухары, "киһи мистэни кизгэтэр" дьыһагар курдук, ханнык баҕарар сиргэ кадрдар быһаарар оруллаахтарыгар төһө турарын өссө санаатым. Ити техник-осеменатортан саҕалаан үтү тутар пуун үлэһитигэр тийэ бу кырын сиргэ анал идэһэх дьон оһус наадалар. Оскула-сад тутуунан бааһынай эмиз бэйэтэ тусла көрүүлэрдээх. Маннык кыра комплекстаах оскула ноһоту эрэ аҕаларын, билиһини-үөрэтин толору биһирэтин, онон наала дьыһагар оһону улахан оскулаһага үөрэтэр ордугун этэр.

Урак-Күөрэ суол онгоһууга олох кыаллыбаҕа кэлбит биер ыарыһара. Ол тутуунан бааһынай эмиз тутуубата. Бара сааһан дьыһагар курдук, ити "Алаас хотуна" хамсааһын көнүгө онгортон көрө сылдьыбыттар да, үбэ-харчыта суох буолан, үтэлээбэттэр. Этэр эттэригэ суолга кыра да, 2 км курдук, хаһан баран, дьэ, кыайарбатах. Кырын сиргэ итинник кыраттан да иһигэс тахса турара барыга биллэркөстөр. Ол да иһин бааһынай кэпсэһэ тус бэйэтин хаһаайыстыбатынан эрэ мунуудаммакка, итинник кыры участакка олоһор дьыһагар төһөннө кэлэ турар.

Николай Лаврентьевич — тирэх хаһаайыстыба салааһычыта. Онон даҕаны бу учаастак олоһор-дьяһагар ороһо, сандарыгар кыһалла олоһор эмиз кини. Бу сир дьын хаһаайына. Кинилэр курдук дьон баар буолан, олох биер сиргэ турбат, мистэҕэ сайдыы барар.

С.СМИРНИКОВА.

Хаартыска: Н.Л.Турантеев.

Администрация Чурапчинского улуса

РАСПОРЯЖЕНИЕ

№ 159 От 16 апреля 2002 г.
ОБ ОРГАНИЗАЦИИ, ПРОВЕДЕНИИ МЕСЯЧНИКА
ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В целях подготовки объектов к весенне-летнему пожароопасному периоду и предупреждения пожара, гибели людей, нанесения ущерба, по исполнению Распоряжения Правительства Республики Саха (Якутия) от 5 апреля 2002 г. № 449-р, РАСПОРЯЖАЮСЬ:

1. Объявить с 15 апреля по 15 мая 2002 г. пожарный месячник на территории улуса.
2. Начальнику ОГПС-29 (Иванову А.Н.) с привлечением л/с ОГПС-29, совместно с представителями управления сельского хозяйства, местных администраций, надзорных органов провести рейды по проверке противопожарного состояния на объектах сельскохозяйственных предприятий, местах грубых кормов, сельскохозяйственной продукции.
3. ИГПН и личный состав ОГПС-29 организовать проведение комплексных проверок мест с массовым пребыванием людей и объектов жизнеобеспечения (ДЭС, ГРЭС, котельные), жилого сектора, результаты рассмотреть на комиссиях пожарной безопасности.
4. Редактору газеты "Саха олох" широко освещать ход проведения месячника пожарной безопасности, опубликовать материалы по вопросам пожарной безопасности и проблеме предупреждения гибели людей и травматизма при пожарах.
5. Объекты, находящиеся в пожароопасном состоянии, приостановить. Руководителей привлечь к строгой ответственности. Заслушать на улусных пожарно-технических комиссиях руководителей хозяйств, организаций, допустивших пожары, аварии, не выполняющих Указания Правительства, администрации улуса, предписаний инспекторов Госпожнадзора.
6. Об итогах проведенного месячника проинформировать главу администрации улуса.

Глава администрации улуса А.А.ШАДРИН.

Ырааһырды ыйдара

ТЭТИМЭ БЫТААН

Улуустугар кулун тутар 15 — ым ыйын 25 күнүгэр иһин ыйдаах ырааһырды ыйдара биллэриллэбиттэ. Иһигэн бастагы ыйа бутта. Комиссия муньаҕа ити кэмгэ ытыллыбыт үлэ түмүгүн, иһигитин ытыллыахха үлэ быһаан дьүһүлэстэ.

Санаттаһар кинин кылабыай ырааһы С. В. Готосова рейдалар түмүктэрин, биердир иһигиттарын үлэ хайдах баран иһирин билиһиннэрдэ. Маныаха ырааһырды үлэ улуус киһигэр, иһигиттэргэ быһааннык ытыллар бэлэмтэнэ. Сүүн иһигитин сыһааналар аһарылан бэлэмнэмэккэ, үксүгэр баллаах, таанкалар мэнэ сирдэргэ, сыһаалка тас өттүгэр тоһуллаллар, ойбондор тутуу муньулуллубут иһигиттэргэ, куол, урак кытылыгар эрэ таһаараллар ууллан төттөрү киһиһэ эһинэ. Маны иһигиттэр баһылыктара аһарар

техника суоһунан быһаара сатыллар. Сорох кыһыккыттарга сыһааналар бөһүөлктэн аһара чугас бааллар, сорохторго урак үрдүгэр тураллар.

Улуус киһигэр сорох чааһынай баалар улууска өттүлүгэр араас тимири, бөһүсүгэ муньаһалар. ДьУОХХ управлениһын үлэһиттэре тутуунан биһирээһин кыһынары ыраастаһыныа үлэһиттэргэ эрэри, ырааһырды ыйдыгар күүскэ ытыллыахха, үлэ бөһүсүгэ ууллан хаалла. Рейдалар түмүктэринэн предписаниялар сурулунулар, салгыы толорбот тутулуктарыгэр ыһааратылар санациялар тутулуохтара.

ДьУОХХ управлениһын начальнигы солбуйааччы Д. П. Ефимов кинилэр тарылталар ыһар үлэтин информацията, Комиссия муньаҕа салгыы үлэ быһаан биһирээтэ.

"СО" көрр.

ҮЛЭҢИТ ҮТҮӨТЭ, МАЙГЫННААХ БАСТЫҢА

Чурапчы улуустаагы гимназиятын математикага учуутала М.С.Наумова арыйах хонуктаагы үлэ аһардаах үлэһитин бэлэмтэстэ. Кини 1952 с.Ньурба улуутун Малдыаҕар нэһиликэтигэр төрөөбүтэ. Аҕата С.Н.Тимофеев

бу нэһиликкэ сааһын тухары маҕаһыныга атыһытынан, кэлин саҕаһаһытынан үлэһэбитэ. Николай Семенович дойдугар норуот ырааһытын быһытынан кизгик биллэрэ. Ийэтэ Матрена Григорьевна тоһута олоһоммута. Элбэх олоһолуун дьын биер да күн өрөөбөккө атыһыттан, өлбөрүн иһигит, үлэһиттэригэр элбэх сыртан биербитэ. Бу иһигит, улахан дьыһа кэргэнгэ олоһор бары үлэ үлэһиттэргэ, үлэһэ, бэйэ иһи адыһар сымнаҕас, сыһаас сыһыанга үөрөмүттэргэ, харадыта көмөлөсүтөр буолууга, кырдыаһын, кыамматты убаастырга иһигиттэргэ, билиһин олоһор бары үлэһиттэр, тусла иһи аҕалара, ийэлэрэ. Ханнык да үлэһит чаһыйбат, дьыһа үлэһит дьон төрөппүттэригэр 30 саны бэлэмтэтиһэр.

Марфа Семеновна иһигит оһонон күн сирин көрбүтэ. Оро эрдэрттэн үлэһэ муһулан улааппыта, кыраһаан баһыстарын, бырааттарын көрсөн, иһигит аҕата иһигиттэн үлэһит аһары баҕа үлэһиттэргэ. Оччотобу кэм "Оскула — производство — үрдүк үлэһит" дьыһаан оскула киниттэн совхозка үлэһит тахсыбыта. Мана 2 сыл үлэһит, 1972 с. Томскайдагы университет механико-математическай факультетыгар үөрөнө кирибэ. Үөрөһүн ситиһилээхтик бүтэрэн, 1978 с. интернат-оскулага математика учууталына үлэһит саҕалаабыта. Бу оскулаҕа 17 сыл үлэһэбитэ. Кини хара маннайыттан тусла суллаах мистээх учуутал быһытынан биллэн барбыта. Проблемнай боллуруостарга, чуолган оһону кыраһаан көрөн, бөлөхтөн үөрэ-

тиһэ, сүүн болоромотун уураар. Мин оройуоннаагы математика учууталарын холбоһугун салайар эрдэһиттэ оһолору бөлөхтөн үөрөһүгэ аһары уруок ытыллыта уһаа бэйэтин опытын кэпсэһэ. Интернат-оскулага үлэһит сылларыгар барыта 5 төгүл кылаһы аһаастабыта. Ол иһигиттэн 4 оро медалынан бүтөрүлэһин ситиһилэ. Билигин үөрэппит оһолору улууска, республикага норуот хаһаайыстыбатын бары салааларыгар ситиһилээхтик үлэһит сылдьаллар. Марфа Семеновна үлэһэ үрдүкү сымнаһан, 1993 с. "Старшая учуутал" ааты ыһыта, 1995 с. «РФ үөрэһиритин туйгуна» буолбута. Ити сыл оройуон учууталарын ортолоругар математическай олимпиадаҕа III мистэни ыһыта.

(Бүтүүн 2 стр. көр).

УБААСТАБЫЛЛААХ УЛУУС ОЛОХТООХТОРО!

Хоту көһөрүлүү 60 сылын сымэһээһин көһөрүлүүгэ баран сурума суолламмыттар кэриэстэригэр уонна бу аһархайы кэлэр калыһа үлэһиттэн тутуулар мемориал туттарыы, киһигэ таһаартарыы, анал эһах оһолтору курдук дьаһаллар быһаанга кирибиттэ. Ити сыһааларга туттарга үлэ-хары муньуһоһа дьын анал фонда тарыллыа.

Фонд реквизита:
ИНН 1430007673
Р/с 40703810876260000277
Фонд «60 лет переселения жителей Чурапчинского улуса»
Сбербанк №5048 с.Чурапчы БИК 049835528

Бу улуус хас биердир олохтообун кытта сымэһээһин, ыһах иһи толоруу курдук дьыһаан суолтаах уонна бөһүсүгэ дьыһааҕа кэһааххук кытаргытыгар, бэйэбит кылаахкытын киллэрэритигэр ыһаарыт!

Хоту көһөрүлүү 60 сылын бэлэмтэһин комиссията, улуустаагы ветераннар сөһиэттэра.

дотчетности и открытости деятельности органов и должностных лиц местного самоуправления перед населением.

Статья 116-2.

Местное самоуправление в Республике Саха (Якутия) осуществляется в районах (улуссах), городах республиканского значения — Якутске, городах, наслегах, поселках и других территориях с учетом исторических и иных местных традиций.

В местностях компактного проживания малочисленных народов Севера местное самоуправление осуществляется с учетом национально-этнических особенностей в установленном законом порядке.

Установление и изменение границ муниципальных образований определяется законом республики с учетом мнения населения соответствующих территорий.

Статья 116-3.

Компетенции органов местного самоуправления относятся:

1) владение, пользование и распоряжение муниципальной собственностью в интересах населения;

2) местные финансы, формирование, утверждение и исполнение местного бюджета, установление местных налогов и сборов, решение других финансовых вопросов местного значения;

3) комплексное социально-экономическое развитие муниципального образования, содержание и использование муниципального жилищного фонда и нежилых помещений;

4) организация, содержание и развитие муниципальных учреждений дошкольного, основного и общего образования, муниципальных учреждений здравоохранения, обеспечение санитарного благополучия населения;

5) охрана общественного порядка, организация и содержание муниципальных органов охраны общественного порядка, осуществление контроля за их деятельностью;

6) контроль за использованием земель на территории муниципального образования; регулирование использования водных объектов местного значения, месторождений общераспространенных полезных ископаемых, а также недр для строительства подземных сооружений местного значения;

7) назначение и проведение местных референдумов в установленном законом порядке;

8) осуществляют иные полномочия, предусмотренные законодательством, а также делегированные отдельные государственные полномочия органов государственной власти республики.

Статья 116-4.

Местное самоуправление гарантируется правом на судебную защиту, на компенсацию дополнительных расходов, возникших в результате решений государственных органов, запретом на ограничение прав местного самоуправления, установленных законодательством.

Нормативно-правовые акты органов местного самоуправления, не соответствующие действующему законодательству, подлежат отмене в судебном порядке.

Статья 8. Внести изменение в часть первую статьи 99 Конституции (подраздел "Судебная власть, охрана законности и правопорядка в Республике Саха (Якутия)" и изложить в следующей редакции:

"Судебную власть в республике осуществляют: Верховный суд Республики Саха (Якутия), Арбитражный суд Республики Саха (Якутия), районные (улусские), городские федеральные суды, а также Конституционный суд Республики Саха (Якутия) и мировые судьи.

Статья 9. Внести изменения в статью 111 Конституции (подраздел "Избирательная система") и изложить в новой редакции:

Статья 111.

Депутаты Государственного Собрания (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия) избираются сроком на 5 лет.

Срок полномочий депутатов представительных органов и иных выборных лиц местного самоуправления определяется уставом муниципального образования в соответствии с законодательством.

Статья 10. Внести изменения в статью 114 Конституции, изложить слова "государственной власти" и изложить статью 114 Конституции в следующей редакции:

Статья 114.

Порядок проведения выборов и отзыва депутатов, выборов должностных лиц муниципальных образований, а также порядок деятельности местных представительных органов определяется федеральным и республиканским законодательством.

Статья 11. Внести изменение в название раздела и изложить раздел VIII Конституции в следующей редакции:

"Принятие Конституции (Основного закона) Республики Саха (Якутия) и поря-

док ее изменения.

Статья 142.

Конституция (Основной Закон) Республики Саха (Якутия) принимается Государственным Собранием (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия) большинством не менее двух третей голосов от установленного числа депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн).

Порядок принятия Конституции (Основного Закона) Республики Саха (Якутия) устанавливается конституционным законом.

Закон о порядке вступления в силу Конституции (Основного Закона) Республики Саха (Якутия) принимается Государственным Собранием (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия) большинством голосов от установленного числа депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн).

Статья 143.

Закон Республики Саха (Якутия) о внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) Республики Саха (Якутия) принимается Государственным Собранием (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия) большинством не менее двух третей голосов от установленного числа депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн).

Статья 144.

Субъектами права конституционной инициативы являются Президент Республики Саха (Якутия), группа численностью не менее одной трети депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия), Конституционный суд Республики Саха (Якутия).

Статья 145.

Порядок принятия и вступления в силу закона Республики Саха (Якутия) о внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) Республики Саха (Якутия) устанавливается конституционным законом.

Статья 146.

Договор о разграничении предметов ведения и полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и Республики Саха (Якутия) является неотъемлемой частью Конституции Республики Саха (Якутия).

Статья 12.

1. Внести дополнение в главу "Переходные положения" раздела VIII Конституции "Вступление в силу Конституции Республики Саха (Якутия) и порядок ее изменения", изложить в следующей редакции:

Статья 1.

Местные представительные органы государственной власти и главы местных администраций (городов республиканского значения) осуществляют свои полномочия до формирования районных (улусских), городских республиканского значения (Якутских) органов местного самоуправления.

Статья 2.

Положение части 3 статьи 79 Конституции (Основного закона) Республики Саха (Якутия), вступающей в силу после выборов Президента Республики Саха (Якутия).

Конституционная комиссия Республики Саха (Якутия) 05.04.2002 г.

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

к проекту Конституционного закона Республики Саха (Якутия)

"О внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) Республики Саха (Якутия)"

(законодательная инициатива Президента Республики Саха (Якутия) и председателей палат Государственного Собрания (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия))

Проект Конституционного закона разработан в целях укрепления государственности, совершенствования государственного устройства и развития местного самоуправления в Республике Саха (Якутия).

Основные цели определяют следующие задачи:

— конституционное закрепление административно-территориального устройства (деления);

— совершенствование структуры и организации деятельности высшего законодательного органа государственной власти — Государственного Собрания (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия);

— укрепление и дальнейшее развитие единой системы исполнительной власти;

— обеспечение равновесия и баланса исполнительной и законодательной власти;

— формирование целостной системы местного самоуправления, обеспечивающей становление муниципальных институтов;

— дальнейшее приращение норм Конституции Республики Саха (Якутия) в соответствии с Конституцией Российской Федерации и федеральным законодательством;

— совершенствование порядка прини-

тия и изменения Конституции и устранение внутренних противоречий Основного Закона.

Настоящий законопроект основан на единой концепции, не изменяющей основ конституционного строя, направленной на совершенствование положений и норм разделов II, IV и VIII Конституции, а также дополнением новым разделом IV-1 по новому самоуправлению, исходя из внутриреспубликанских интересов, для защиты прав народа Республики Саха (Якутия).

В связи с изложенным предлагаются изменения и дополнения следующим конституционным положениям:

1. Для закрепления административно-территориального устройства как одного из основных элементов конституционного статуса Республики Саха (Якутия), для создания территориальной основы по организации местного самоуправления в республике и выборов в органы государственной власти и органы местного самоуправления в статье 45 Конституции Республики Саха (Якутия) предлагается определить историческое сложившееся и существующее в настоящее время 36 административно-территориальных единиц, непосредственно входящих в Республику Саха (Якутия). Обозначение в Конституции перечня административно-территориальных единиц соответствует решениям Конституционного суда Российской Федерации от 10.06.1998 г., от 22.01.2002 г. Кроме того, в названии географических объектов учитываются решения Верховного суда Республики Саха (Якутия) от 07.05.2001 г., Верховного суда Российской Федерации от 17.06.2001 г.

2. Государственное Собрание (Ил Тумэн).

В законопроекте предлагается **однопалатная структура парламента** республики.

Анализ организации парламентов субъектов Российской Федерации показывает, что только в 5 субъектах России (Кабардино-Балкария, Башкортостан, Тыва, Адыгея, Свердловская область и Чукotka) созданы двупалатные законодательные органы. Существует сложившаяся тенденция и к упрощению структуры парламентов в субъектах Российской Федерации в связи с объективным сокращением объема законодательного регулирования.

Принципами перехода к **однопалатной структуре парламента** являются:

а) основное полномочие Парламента — законодательное регулирование общественных отношений по предметам ведения республики. Законы республики принимаются большинством от установленного числа депутатов Государственного Собрания, а не только Палатой Представителей. Изменения федерального законодательства обуславливают принятие многих решений парламента в форме закона, а не постановлений Палаты Представителей;

б) при двухпалатном парламенте полномочия палат должны быть сбалансированы с тем, чтобы решения палаты, депутаты которой избираются по избирательным округам с примерно равным числом избирателей (Палаты Представителей), не блокировали палату, формируемую без обеспечения равного представительства (Палата Республики). (Определение Конституционного суда Российской Федерации от 14 февраля 2002 г.). Действующее равное количество депутатов в палатах обуславливает возможность такого блокирования;

в) затягивание процесса рассмотрения законопроектов в 2-палатном парламенте. Возможность рассмотрения любых законопроектов на совместных заседаниях палат Государственного Собрания (действующая статья 53 Конституции) позволяет усомниться в необходимости 2-палатности;

г) осложнение реализации права законодательной инициативы Республикой Саха (Якутия) в Государственной Думе Российской Федерации по предметам совместного ведения. В результате сложности заседаний Палаты Республики практически отсутствует возможность для внесения в законный срок (п.2 ст. 13 Федерального закона "О принципах и порядке разграничения предметов ведения и полномочий между органами государственной власти субъектов Российской Федерации") предложений и замечаний от имени Республики Саха (Якутия) при принятии федеральных законов для защиты основных прав ее граждан и для защиты государственности республики.

Предлагается **однопалатный парламента**, состоящий из 70 депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн). Формирование однопалатного парламента основывается на принципе представления интересов населения всех 36 административно-территориальных единиц, составляющих республику. Указанное число депутатов обеспечит достаточное представительство населения (один депутат будет избираться в среднем от 9015 избирателей). При этом законопроектом предлагается из общего числа 70 депутатов парламента 12 депутатов мест представлять **12 малочисленным арктическим районам (улусам)** с местностями компактного проживания коренных малочисленных народов Севера: Абыскому, Алданскому, Анабарскому, Булуускому, Веребейскому, Жиганскому, Момскому, Навоюльскому, Ой-

нескому, Среднеколымскому, Звено-Бытхайскому, Усть-Янскому, которые будут избираться по национальным избирательным округам. Данная норма предлагается для обеспечения через квотирование представительства интересов всего населения арктических улусов, с использованием права малочисленных народов на представительство в законодательных (представительных) органах субъектов Российской Федерации, предусмотренного статьей 13 Федерального закона от 30 апреля 1999 года "О гарантиях прав коренных малочисленных народов Российской Федерации". Конкретный механизм избирательного процесса должен быть определен новой редакцией Закона о выборах депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия).

Часть (10-15) депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн) из общего количества работают на постоянной профессиональной основе (точное количество определяется Конституционным законом республики).

В связи с изменением структуры парламента существенно расширяются полномочия единственного законодательного органа государственной власти республики, что обусловлено как соединением полномочий обеих палат парламента, так и приведенным статей действующей Конституции в соответствии с требованиями общепринципов организации законодательных (представительных) органов субъектов Российской Федерации. Так, к ведению парламента статьей 53 Конституции дополнительно относятся: законодательное утверждение не только государственного бюджета, но и отчета о его исполнении; установление порядка образования и деятельности республиканских внебюджетных и валютных фондов и утверждение отчетов о расходовании их средств; установление порядка управления и распоряжения собственностью республики; установление и изменение административно-территориального устройства и порядок его изменения; установление порядка назначения и проведения республиканского референдума; учреждение государственных наград и почетных званий республики; установление и изменение порядка образования и учреждения муниципальных образований, установление и изменение их границ и другие вопросы. Согласование назначения на должности руководителей территориальных органов федеральной власти производится в соответствии с требованиями ФЗ "Об общих принципах..."

Для единообразия применения терминологии в Конституции предлагается использовать понятие "депутат Государственного Собрания (Ил Тумэн)".

Нормы о досрочном прекращении полномочий парламента вводятся в соответствии с положениями Федерального закона от 16 октября 1999 года "Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации" (статья 9).

3. Президент Республики Саха (Якутия).

В разделе IV "Система органов государственной власти в Республике Саха (Якутия)" предлагаются изменения и дополнения в статьи 65, 70, 79 Конституции. Наслаивая историческая необходимость закрепления за Президентом Республики Саха (Якутия) на конституционном уровне статуса **главы республики**.

Президент республики, являющийся гарантом государственного статуса Республики Саха (Якутия) и ее территориальной целостности, по совокупности его конституционных полномочий фактически наделен статусом главы республики. Президент представляет республику в федеративных и межгосударственных отношениях. Президент обладает правом подписания и обнародования законов республики. Данное дополнение также основано на решении Конституционного суда Республики Саха (Якутия) от 20.12.1994 г.

С учетом предстоящих изменений в системе местной власти и переходом на местное самоуправление статью 70 (полномочия Президента) предлагается дополнить пунктом 6.1, предусматривающим возможность назначения Президентом республики руководителей территориальных органов исполнительной власти для обеспечения функций государственного управления.

В проекте с целью приведения в соответствие с федеральными общими принципами организации власти в субъектах Российской Федерации предлагается определить порядок сложения полномочий Правительства Республики Саха (Якутия) перед вновь избранным Президентом Республики Саха (Якутия), как должностным лицом, возмещающим систему исполнительной власти в республике. Согласно части 3 статьи 5 Конституции Российской Федерации государственная власть в Российской Федерации осуществляется на основе принципа единства ее системы на всей территории Российской Федерации как федеративного государства, что означает единую модель организации исполнительной власти в соответствии с общими принципами как на федеральном, так и на региональном уровне.

Для обеспечения равновесия и балан-

са законодательной и исполнительной властей и в соответствии с изменениями полномочий парламента от 6 марта т.г. предложено внести изменения в п.8 и дополнения п.6.1, 9.1 в ст. 70 Конституции.

4. Местное самоуправление в Республике Саха (Якутия).

В законопроекте предлагается дополнить Конституцию Республики Саха (Якутия) самостоятельным разделом IV.1 "Местное самоуправление в Республике Саха (Якутия)", т.к. местное самоуправление не может быть включено в систему государственной власти, что прямо противоречит основам конституционного строя Российской Федерации (ст. 12 Конституции Российской Федерации).

Предлагаемые изменения основаны на опыте организации местного самоуправления в республике, направлены на создание целостной действенной системы местного самоуправления, базисом территориального уровня которой должны стать **районы (улусы), города республиканского значения**, при этом сохраняются поселенческий уровень: города, наслеги, поселки и другие территории с учетом исторических и местных традиций, что соответствует концепции законопроекта, принятого Палатой Представителей и рассмотренного Палатой Республики.

Проект закона направлен на реализацию права граждан на местное самоуправление, а также на приведение в соответствие с Федеральным законом конституционного законодательства республики на основании судебных решений. Необходимо **предоставить конституционное право** населению района (улуса), города республиканского значения на утверждение местного бюджета, установление местных налогов и сборов, управление местными финансами, имуществом, землей и природными ресурсами, привлечение инвестиций для развития территории и решение всех других важных для населения вопросов местного значения.

Конституционно закрепляется принцип единства исполнительной власти в республике, исключается подразделение местных органов государственной власти.

Учитывая, что переходный период от системы государственной власти на местное самоуправление может занять определенный срок времени, в переходных положениях Конституции республике предлагается закрепить положения о том, что местные органы государственной власти (представительные органы и выборные главы) осуществляют свои полномочия до формирования органов местного самоуправления (статья 12 проекта).

5. Принятие Конституции Республики Саха (Якутия) и порядок ее изменения (раздел VIII).

Название раздела приводится в соответствии с его содержанием. Предлагается кодификация норм раздела, в связи с чем нормы статьи 59 о порядке принятия Конституции и изменений и дополнений к ней излагаются в соответствующих статьях настоящего раздела. В законопроекте устанавливается круг субъектов **права конституционной инициативы**, по аналогии со статьей 104 Конституции Российской Федерации и федеральным законодательством: Президент Республики Саха (Якутия), группа депутатов численностью не менее одной трети от общего количества депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн) Республики Саха (Якутия), Конституционный суд Республики Саха (Якутия).

Проект Конституционного закона Республики Саха (Якутия) "О внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) Республики Саха (Якутия)" одобрен Конституционной комиссией Республики Саха (Якутия) 06.04.2002 г.

Проект настоящего закона разработан по решению Конституционной комиссии ее рабочей группой с участием депутатов Государственного Собрания (Ил Тумэн), практиков, юристов, ученых, представителей общественности. Законопроект основан на положениях Конституции Российской Федерации, федеральных законов "О принципах и порядке разграничения предметов ведения и полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти субъектов Российской Федерации", "Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов РФ", "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" с учетом других действующих законодательств, а также соответствующих решений конституционных и верховных судов Российской Федерации и Республики Саха (Якутия). Использованы материалы научно-практической конференции "Местное самоуправление в Республике Саха (Якутия): проблемы и решения" от 29-30 марта т.г., парламентских слушаний "О проблемах и перспективах реформирования Государственного Собрания (Ил Тумэн)" от 2 апреля т.г., а также справочные, информационные, аналитические и другие материалы и документы.

Рабочая группа
Конституционной комиссии
06.04.2002 г.

ЧӨЛ ОЛОХ – БҮГҮНГҮ КҮН ИРДЭБИЛЭ

КЫМЫС ЭМТИИР СУОЛТАТА

Хайа багарар омух доруобай буолуугар, сөптөөхтүк төрүүрүгэр-ууһуругар, сайдарыгар олорор усулуобуйатын кытта быһаччы сибээстээх аһа-үөлэ быһаарар оруоллаах. Саха дьоно быһыр-быһыргыттан сылгы минтэн кини туох баар өгөтүн барытын кэрэктэ туттан, туһанан кэллэбит. Ол курдук, миннэр мингэ, келүүр көлө, остуолга уруллар амтаннаах ас, бөҕө-таба таҥас огостообут, ому таһынан кини бэртээхэй эмпит.

Саха сылгытын этэ-сиинэ баай састааптаах, киниэхэ үтүөнэн дьайар сөйүстөөлөөх эмп буолар дыкты эттиктэрдээх. Маныаха өссө эбэн этэххэ, бу биһиги Чуралчыбытыгар арыый ыраас экологиялаах алаастарбыт отун сизбит сылгы этэ-хаана эмиз ордук үчүгэй.

Сылгы хаана, субайа, ордук көхсүн хаана, быара хаан ыарыларыгар, анемияга ордук туһалаахтарын кини барыта билэр буолуоктаах. Сылгы силинтин сиксэйдии айаах уган эмэн бронхиянай астмага туһаналлар. Маны таһынан туйах ингириин, субатын оргутан онгоһуллубут дырыһааҥкы ингири, суба бөҕөргүүрүгэр көмөлөөх, уңуох тостубуттаахтарга туһаныллар.

Аны иһэ, кырдык да, кини болҕомтотун тардар кистэлэнгэрдээх. Ол курдук, сылгы оһоһорун истизинтигэр сылдыар белоктар баай састааптаахтар. Сылгы хойууларга сылдыар гелл дин ааттанар убадаска гялуриновай кислота баара биллэр. Ол кислота өлөн эрэр клеткалары чөлүгэр төттөрү түһэрэр эттиктэрдээх, онон баас түргэнник оһоругар көмөлөөр.

Биз кымыһа доруобуйага үчүгэй

дьайылыабынан, улахан суолталаабынан биллэр. "Напиток бодрости, веселья и долголетия" дьин ааттанар. Кымыс суолтатын туһунан ааспыт үйэ 40-с сылларыттан салгыи эмтээһингэ тутталларын туһунан үгүстүк сүрүйбүттара. Кымыс бу суолтата кини састаабын кытары сибээстээх. Ол курдук, биз үүтэ белогунан, ордук альбуминынан баай. Элбэх аминокислоталардаах, кальцийдаах. Аны туран, кымыс аһытыллан сөгүлүлэр, оһо үөскүүр кислото-молочнай бактериялар араас ыарыһы үөскэтэр, ол иһигэр оһоһоһо баар глиноостнай уонна ирингэринин үөскэтэр микробтары утары дьайар сөйүстөөлөөхтөр. Кымыска туттуллар доруоһа олус улахан суолталаах. Доруоһаны, уопсайынан, урут - уруккуттан кутургуйаны, кыайан оспот ирингэлээх бааһы эмтээһингэ истизинэ кини үтүн ыарыһыттан дьүдүйдэринэ-ырдаһына тутталлар. Кини састаабыгар элбэх белоктар, фосфор, араас минеральнай эттиктэр, витаминнар, ордук неренай система бөҕөргөтүүнүгэр көмөлөөх В витаминнар бааллар. Оттон кымыска баар молочнай кислотта ностр үлэтин күһүрдэргэ, аһетиты көтөҕөргө, аһы буһарыыга, эхэ-хаанга иһигэ улахан көмөлөөх. Кымыс салгыи үтүөрдөр сөйүстөөтө, аһыгы эмкэ холотоһо, биллэн турар, кыра. Ол эрэри, ыарыһа ис туругун күһүрдэргэ уонна салгыи эмтииргэ туттуллар прелараттар дьайылыларын күһүрдэргэ улахан суолталаабын өйдөөн туран, биз кымыһа дэлэйэрэ хайаан да наадатын биримэз байэз көрдөрөр.

Ульяна ПОПОВА,
улуустаабы кини балыһа
фтизиопедиатр-врача.

Маассабай спорду сайыннарыахха

ААЛ БАҢА ХОННУОХ КУРДУК

хаттаан төһөнөн, утумнаахтык дьарыктанан, улуус чизин көмүскүүр эдэр хайыһардыттары бөлөмүнэн таһаарыны сыал-сорук огостон үлэни салгыи ытары сөптөөбүнөн ааһан туран, хайыһар сезонун түмүктүүр старка кэбиктэргэ эбэрдэ тылларын эттилэр.

Старт бэриллэстин кытары кэксалии турбут хайыһардыттар көктөөх сүүрүгэ аһыһынан кэбиктилэр. Бу күн 140-ча хайыһардыт дуоһуяа сүүрэн, үөрөн-көтөн хайыһар бийиһы сезонугар туочука туруордулар.

Хайыһар кэлинги сылларга, аһаастык эттэххэ, мөлөөтө дикх тустаахпыт. Кырдык да, онуук. Ол эрэри билигин бу сүүрүгэ улууска урукку ситиһинилэргэ

риттан эдэр хайыһардыттар кэлэн кытыбыттара элбэди этэр. Улууска хайыһар спорда салгыи тирэх ылан сайдарыгар ветераннарбытыгар, бүгүнгү кросска тэһигэ сүүрэ сылдыар Павел Митингэ, СР үтүөлөөх тренеригар Иван Поповка, эдэрдий эрчимин ыһыктыбат Николай Захарова кэрэлбит улахан. Кинилэр холобурдарын батыһан, мизэ-тэтигэр физкультура учууталлара, тренердэр үлэни ытан эрэллэрэ санаабытын, эрэмнибитин күһүрдэр. Быйыл улуус хайыһарга федерацията икки төгүлүзэн мунһахтаата, онно кэксэ соруктар турдулар, - диктэ улуус дьаһалтатын спорка отделеһын начальнига Иван Окешников.

Дэ, онон чөл олох сизрин тарбатыыга, маассабай спорду сайыннарыыга аал баһа сыһа хоннон эрэр эбит дикн санаан кэ-биһизэбин.

Терентий
КАРДАШЕВСКОЙ.

ТАБАХ ТУҢУНАН УУРААХТАР

Сибиргэ табагы бобор уураахтар 1618 сыллаахтан саҥаламмыттар. Михаил Федорович ыраахтаагы 1634 сыллаахха таһаарыт уурааһынан бобуллубут да, аһыһаһы-аһыһаһын син биһир тохтоботоһо. Ити тахсы талаабыт ыраахтаагы уурааһын кэһэн, табагы дикэра уура сылдыһыта тутуллубут, табактаабыт, аһыһаабыт кини өлөрүлэргэ тийэ буруйданара, баайа-дуола билдэһанара, кэлин ити накаас-табыл арыый симнаан, таһыллыһан солбуллубута.

1644 сылтан Илин Сибиргэ, уһук хотугу дойдута саҥа сирдэр арылланар үгүс экспедициялар тэриллэбиттэрэ. Дьаһаах хомуйуута маассабай буолбута. Дьаһаах хомуйааччыларга сыһаннаан "табагы илдэ сылдыар буол-

лахтарына, онтукаларга билдэһахтаах, бэйэлэрэ таһыллаахтаахтар", - дикн бобобуодаларга накаас бэрилэбитэ. Алексей Михайлович ыраахтаагы саһана 1649 с. уолун эбэтэр кыһын өлөрбүт кини таһара дьикэтин дьүлүгэр баран түмэһэ хаалыахтааһа, оттон табагы тардыбыт, табагы испит, табагы мстаабыт кини мунун быһан, таныһын хайыһан, бааһын-дусупун билдэһан ыраах сиргэ көксө ылар туһунан уураах тахсыбыт.

Табагы бобуу бирининиэтэ элбэх. Холобур, 1 буут табах 100 солкуобай эбэтэр онтон үһөһ сыаналааһа. Табагы оргутан иһэлэрэ иһигэ аһыһааһа ордук ороскуоттаахтык, үһүнүк итирэлэр эбит. Табах-сыттар дөбөһүк табах дьаа-тыгар ыларан-бөрүнөн, үлэ-

Кэһини кэмгэ төрүөхтэриттэн итэһэстээх, сүрэх, оһоһо, бүүр, порокта-ах оһолор төрүдүлэрэ элбээн иһэр. Бу көстүү билигин, эмп үлэһит-тарин, улаханнак долгулар. Күннээһи олох бүлүгэ кыһаһалара, туһалыыр эйгэ, үлэ, олох усулуобуйата дьахтар, төрүөхтээх оһо доруобуйатыгар улаханнак оһор. Ааспыт сыл күһүнтэр Дьокуускайга педиатрдарга уонна акушер-гинекологтарга ытыллыт семинарга итэһэстээх оһо төрүүрүн биһир сүрүн төрүөтүн төрөлүүттар табах тардаллара, аһыһа иһэлэрэ буоларын туһунан элбэхтик этилибитэ. Республика кыла-абынай акушер-гинеколог Н.Н.Кирова хас бэһис ийэ, хас иккис аһа табах тардаллара, хас төрдүс аһа аһыһа иһэрин дьиксинэн бэлиэтэбитэ. Онон билиги аһыһа, табах төрүөхтээх оһоһо оһууһун, буюругун туһунан өссө төгүл санаттааһытын баһарабыт.

Чөл олох кини эйгэтин барыһын хаһар. Кини чөл олохко тардыһабыта төрүөн инниттэн түстэһигэр ийэ, аһа буолу-октаах дьон оруоллара олус улахан уонна саамай сүрүннүүр күөс буолар. Дору-обай, өйдөөх оһону төрөтөр туһугар ийэ сүрэгин аһыһаар иккис кырачаан сүрэх тэ-биһүлүтэн ыла оһотун туһугар кыһаллыһытын баһахтаах.

Оһо күүтэр ийэ аһыһа иһэрэ, табах тардара оһоһо олус кыһаһан оруоллааһа бы-лыр-быһыргыттан биллэр су-ол. Быһыргы философтар Плу-тарх, Аристотель "Итириксит-тан киниһин ийи төрөөбөт" дикн этиилэрэ билигин даһаны норуска өс хоһоһо буола сылдыар. Өссө 18-с үйэһэ аһыһаһын норутуу эһэр дьылбалаһы дикн дьон-сэргэ өйдөөбүтэ. Ол курдук, аһыһыт дьон бастаһы калүөнэ төрүөхтэрэ сизр-май-гы, эт-хаан өтүгүн мөлөөх, ик-кис калүөнэ удыур аһыһыт, үлүс калүөнэ өй-санаа өтүгүн тирийимизт, психическэй ыарыһах, төрдүс калүөнэ төрүөхтэрэ чиччик, акаары, салгыи саһаан төрөөбөт-уһаабат өй аһардаах дьон буолаллар.

Төрүөхтээх оһо доруобуй-

ТӨРӨТӨР ОҢОБУТ ТӨТТӨРҮ ТӨЛКӨЛӨММӨТҮН

ата ийэ, аһа доруобуйаларын турууттан, ийэ иһигэр үөскэх хайдах усулуобуйага сайда-рыттан, оһо күн сиригэр хай-дах төрүүрүтүн, иһигин төһө кэмгэ эмэриттэн, улаатары-гар дьик-уот, туһалыыр эйгэ усулуобуйаларыттан тутулукта-ах. Бу сайдар, улаатар кэмнэрэ кыратык да аһыһа, табах сибэ-эстээх буолаһына, оһо өй-санаа, эт-хаан өтүгүн сайды-ыта мэлтүүр.

Кини доруобуйата мөлөөһүнэ төһө үһүнүк уон-на элбэхтик аһыһа иһэриттэн, табах тардарыттан быһаччы тутулуктаах. Билигин ыал бу-олар, оһо төрөтөр санаалаах эдэр дьон сылдыһар күннэ-рингэр иһиктэн биһирдэр да аһыһа испит буоллаһына, төрүөхтээх оһо доруобуйа-тыгар оһорун өйдөктээхтэр.

Аһыһа дьахтар уонна эр киһи половой клеткаларыгар кыһаһаннак дьайар. Аһыһыт кини половой клеткаларын 80-96 % ситэ сайдыбат. Оттон ийэ испит аһыһын иккэ баар оһо тэһигэ иһигэр, иһэринэр. Ийэ хаанын устун аһыһа дьаа-та оһоһо тийиһэр уонна, бастаһан туран, мөһини клеткаларын си-ир. Хат буолуу 12 нэдиэлэти-гэр дьары аһыһа иһин булгуч-чу бобуллар. Бу кэм устата үөскэттэн оһо сайдар, оттон үөскэх тэс эйгэ араас дьайыһын саһаан тулуйба-ка, аһыһа дьааһыттан өлөн ха-аһыһан сөп. Оһо күүтэр ийэ кэ-лин даһаны аһыһын иһигэн сөп дикн буолбатах, уопсай-ыһан да, оһотун кэксилин са-һыһа биримэһин дьахтар төрүт иһигэ суоктаах. Иккэ ба-ар оһо аһыһа улаатыһа аһыһа дьааһа мөһин, уңуох клеткаларыгар күөскэ дьайар, ис органинар ыарыһаарыгар тирдэр. Хас аһыһа иһин биһиги оһолорбүт үчүгэй, до-руобай буолалларын аһах-ыһа, оһо талаанын, өйүн-санаа-тын сиһир. Түмүгэр оһураһан уонна аһаархай, кыра ыйаһыһынаах оһо төрүүр, сай-дыһыгар саастыһаахтарыт-тан хаалар, түргэнник сыһаар, итэһэс өйдөөх, сүрэгэ суох

буолан албын, майгы-сигили өтүгүн мөлөөх кэмэһиһаһа улаатар. Аһыһа дьааһа төрүөхтээх оһо дьылбатын эрэ быспат, дьахтар доруо-буйатын эмиз сүрдэһин кэби-рэтэр. Аһыһы аһыһа оһоһо-бүт дьахтар эрдэ кырдыар, кыраттан кыһыһар, албын бу-олар, оһотун хараһын уугулар кыһамнат, ийэ буолар иһигини сүтэрэр.

Ис иһигэр баар оһо до-руобуйаһаар оһор иккис суол күөстээх дьааһыһан табах -ни-котин буолар. Табахсыт дьах-тар оһолонсорулар элбэх ыарахаттары көрсөр, хаана ба-һыһан, итэһэс эбэтэр өлбүт оһону төрөтүөн сөп, эрдэ оһотун хаатын уута тохтор, оһотун ыйаһыһа кыра буолар. Никотин оһо иһэгтэн аһыһа тыһырдыһын кыраттар, кисло-род тийибитигэр (гипоксияга) тирдэр. Дьахтар күһигэ 3-4 да сигаретаны тардар буол-лаһына, дьааһа оһо органиһа-гар тийиһан иһэр, үкүн тыһа, мөһини клеткаларын сүтүрдэр. Ол аһа, тардар ийэ иһигэр үөскүүр оһо кислороднай аһы-чыктааһын усулуобуйаһаар сайдар, улаатарыгар наадала-ах витаминнар, белоктар тий-ибэтэр. Түмүгэр ыарыһах оһо төрүүр. Маны таһынан улаа-тан да иһэн чаастаһык, үкүн тыһыһа, органинар ыарыһаары-нан ыалдыар, ыйаһыһын үчүгэйдик эппэт, ытаннаах, халпырыһа, өй-санаа өтүгүн хаалыһаах буолар.

Төрөтөр оһобут до-руо-буйата, инникитэ барыта билиһинтэн, төрөлүүтүртэн, эрэ тутулуктааһын өйдүүр кэм кэллэ. Хас биһирди киһи би-лиһини үйэ араас кыһаһан дьыллыктарыгар ылларбааһа, чөл сизри өрө тутан дьойу-наах оһоһу олорор кэстээх, очкоһо оһолорун, кэлэр кэһэ-ри ыһаһтары минилэригар эрэллээх буолар.

Мария ПОПОВА,
акушер-гинеколог,
кин балыһа
акушерскай
отделениетын
сэбиадиссэйэ.

тэн-хамнаһан тэһэн, тухта-рын барыһын табахта туран би-эһэн, түмүгэр быста дьадай-аллара биллэр. Аһыһыт, бул-чут дьон итирэн-кутуран, со-роһор аһу-сүтүү түбэлтэлэрэ

Билиэн-көрүөн баһалаахтарга

Сибиргэ табах аһыһааба-таһа. Дьон син-биһир хантан эрэ булан-таһан тарпыһын кур-дук тардара, испитин курдук иһэрэ. Ол иһин, кыра да буол-лар барыһы ылары, аһын сир-

гар киллэриһибит. 1692 сыл-лааһа оннооһор бобобуода-лары айаннаан истэхтэринэ бэрабиэркэһиһир дьаһал тах-сар, онно ордук илдэ иһэр муөттэрин, пийбэлэрин, кыһыл аһыһаһын, табакта-рын уоннада аһын малларын тутан ылар буолбуттар.

1697 с. бос ыйын 23 күнүгэр Мартин Богдановка Сибиргэ куораттарыгар табакы көһүп аһыһыһыгар көһүп бэриллэбит. Онно дьаһаах хо-муллар улуустарыгар табакы таспат уонна түлээһэ атаста-пат гына кыһаһаһа сэрэтии өссө төгүл бэриллэбит. Онтон 1727 сыллаахтан ыла 110 сыл устата бобулан, бобулан табак дьах көһүп аһыһаһар бу-олбүт. 1 муунта табак пош-лината 1 харчы, оттон Сибир-гэ, Астраханга уонна кыра-һыһа таһаар табактар бу-оллааһа, эһин 1 харчыны төлөнэр эбит. 1704 сыллааһа нуучча правительствота та-багы аһыһаһа буолбуттан табак сыаната ыраһан, ый-анар табак биһир муунтаһын сыаната 25 харчы буолбүт, эриллэбит табак биһир аһыһы-һын сыаната 1 харчынан быһыллыбыт.

Инокентий
ДАВЫДОВ.

Хадаар.

Табагы Россияга англи-чаннар аһаһыһаһа үһү дикн кэһсэн баар. Онтон Азияга, Чоулкайдаан эттэххэ, Китайга уонна Японияга табак Америка аһыһаһын миниттэн биллэр. Ол курдук, кытайдар табагы "шар" дикн ааттаһан Россияга аһаһаллар уонна "биһиги үһүһэйиһит буолбатах, аһын сир кэһэ", - диклэр эбит. Ки-тайдар уонна японцтар та-багы аһаһа быһаһаһаһа кэм-тэн биллэлэр, "дамбагу" дикн оту ыһан, мэллэһэн тардалла-ра үһү. Америка табага Евро-пага 16-17 үйэлэргэ кэлбитэ. Оттон Сибиргэ табагы оһор-дуу, ыһыһа 17-с үйэ эһаарыттан саҥаламмыта. Си-бир олохтоох омуһаһын кэһ-сэһинэрэн, табак икки көрүгэ баар эбит: черкаскай уонна босорустой. "Бийскэйгэ уонна Семипалатинскайга бо-ростой табагы оһуруокка эл-бэһи олордон туһаналлар уон-на үчүгэй үһүһүн ыһаллар", - дикн И.В.Щеголев бэлиэтэһэн сүрүйбүтэ баар.

